

ДА К 0 309

~~УЧБДТ~~

Э. ОЖЭШКО.

Бел. склад
1994 г.

Бэман 26964
А

У ЗІМОВЫ ВЕЧАР

СЦЭНА З СЯЛЯНСКАГА ЖЫЦЬЦЯ

На беларускую мову з рукапісу пералажыў
ВЛАСТ.

А С О Б Ы.

СЫМОН МІКУЛА гадоў	70
БОНДАР (Мікулаў сын) г.	40
КРЫСТЫНА (гаспадыня хаты) г.	35
ГАНУЛЯ (дачка Мікулава) г.	18
АЛЕНКА (жонка малодшага сына Мікулы) г.	25
НАСТУЛЯ	65
ЯНУК	14
АЛЯКСЕЙ	30
ПАДАРОЖНЫ — РЫСЬ гадоў	45

Дзяўчаты, хлопцы.

РЭКВИЗИТ:

Два вакны, вагонь, сьцдны, лавы, услончык, гаспадарскія прылады, 2 дзьвераў, барэлка (невялікая бочка, анкарак), долата, рэшата фасолі, бізун, калаўрот, кудзеля, грошы, саганчык, борная кіслата (можна сьнегу) кій, міска, булка хлеба, бутэлька, гарэлка, ложка.

Друк. Крэйнес і Кавальскі, Вільня, Вялікая, 39.

У зімовы вечар.

З Ъ Я В А І.

Рэч дзеецца ў заможнай сялянскай хаце. Сама хата абшырная, з нізкай стольлю і 2-мя невялікімі вокнамі, у печы, палае вагонь; поляма шыбае аж за чалесьнік; пад сьценамі па абедзьвюх старонах доўгага стала — лавы. Там і сям стаяць услончыкі. На покуці колькі абразоў у рамках, аклееных пазапочанай паперай; у куткох — гаспадарскія прылады і бандарскія інструменты. Адны дзьверы вядуць у сені, другія ў бакоўку; каля першых — нявысокі анкарак (дубовы бачоцак). На лаве за сталом сядзіць *Сымон Мікула*, старшы селянін сівы, каранасты; на другой старане — старшы Мікулаў сын Бондар, 40 гадоў, таксама каранасты, з аброслым тварам, заняты нейкай бандарскай работай, зьлёгка пастуквае долатам, канчаючы работу. Каля печы бандарыха — гаспадыня хаты, *Крыстына* — казістая сялянка, гадоў 35, здаровая, чэрствая, з паважнымі рухамі і разумным паважным тварам, — стаіць, задумаўшыся. З другой стараны чалесьніку, таксама ў бліску агню, сядзіць за прасьніцамі — *Гануля*, 18 гадоў, дачка Мікулава і *Аленка*, жонка малодшага яго сына, Аляксея; абедзве высокія, тонкія, наўныя жанкі. Аленка з дзіяткай на каленях. У поўным сьвятле агню сядзіць Настуля, старая, худая кабета, з жоўтым і маршчыстым тварам, з пасмамі сівых валасоў, выпадаючых з-пад чырвонай, вынашанай хусткі, цесна каля патыліцы завязанай; перад ёй стаіць рэшата, поўнае фасолі, каторую яна пушчыць. Недалёка ад Бондара *Янук* — 14 гадоў, дзіцюк, з крукамі (на крукі накручаны тонкія шнуркі) на каленях і ігліцай у руках: прылады вязаць бучы. Сярод хаты стаіць *Аляксей* — 30 гадоў, высокі, казісты, з доў-

гімі, назад адкінутымі валасамі; з фігуры і твару б'е сьме-
ласьць і пэўнасьць самога сябе; ён у зграбным казакіне, шы-
тым з аўчынак, з чырвоным каўняром, у доўгіх ботах, з пу-
гаю ў руках. Калі паднімаецца завеса, усе маюць вочы зьвер-
нутыя на Аляксея; відаць перарыў у рабоце, бо ўсе свае пры-
лады дзяржаць у руках, нічога ня робячы. Наста, хоць іншая
думкай занята, але рукі яе самі сабой лущаць фасолю; стру-
кі, пакаючыся, трашчаць. Гануля таксама мімаволі круціць
нагой калаўзот, колаўкаторага памалу круціцца; рука Ганулі
і рука Аленкі трымаюцца пры кудзелі. Усе слухаюць з вялі-
кай увагай і цікавасьцю.

Алясей. Да душы, праўду кажу! Увесь сьвет
быў сягоньня на кірмашы і ўсе таксама гаманілі,
ажно і торгу ня было нікога. Усе казалі, што
гэта Рысь, той самы, што колькі год таму з сваёй
хэўрай, — каб ім добра ня было! — трох людзей
забіў.

Бондар. Жыдоў, здаецца, ці што?

Алясей. Але! Двох жыдоў і бабу з сяла,
што тады ў іх начавала, забілі, — а ўсяго багац-
тва — 30 рублёў у іх знашлі. Тады яго спаймалі
зрабілі суд над ім і ў катаргу ў Сібір на вечныя
часы засудзілі. А ён узяў—дый уцёк з турмы.
Уцёк, гад, вопратку іншую надзеўшы, і за рабоча-
га на нейкую фабрыку з хвальшывым пашпартам
прыстаў. Прыстаў на хвабрыку за рабочага і быў
там год, быў два, быў тры гады, ажно там спаз-
налі яго, ізноў спаймалі, ізноў у турму пасадзілі.
Кажуць, што, злавіўшы, ў турме сто бізуноў яму
ўсыпалі.

Алена. (З страхам). Ай—ай—ай!

Наста. (Шкадуючы). Божухна ты мой, Божухна!
Сто бізуноў усыпалі!?

Крыстына. (Маркотна). І вытрываў... Во—й, Бо-
жа ты мой, чаго гэта чалавек ня вытрывае на
сваім вяку? А здаецца, кволае стварэньне якое!

Алясей. Ага! Чорт не пагالیўся на яго душу.
У бальніцы праляжаў сваё і ў Сібір пагналі яго,
а ён—узяў дый зноў з нейкай турмы ўцёк.

Наста, Аленна, Янук. (Разам). Уцёк!

Алясей. Ага! Лахі пад пахі, дый задаў ла-
тататы. Цяпер пісьмы аб ім, кажуць, па ўсім га-
спадарстве разаслалі. Да губэрнатараў, да стана-
вых, да земскіх, да нашых канцылярый пісьмы
разаслалі, што, кажуць, такі і такі, у катаргу за-
суджаны, з дарогі ўцёк, што, кажуць, шукаць яго
і зымаць кожнаму, хто жыў, прыказваюць... Па
ўсім гаспадарстве, кажуць, шукалі, шукалі, шу-
калі, ажно знайшлі... дзе? Ну, згадайце, людцы,
дзе душагуба, разбойніка, вісельніка гэтага знай-
шлі?

Усе. (Апрача старога Мікулы і Крыстыны, а галасьней
за ўсіх Наста і Янук—разам). Дзе? дзе? кажы! Ой, Аля-
сейка, міленькі, кажы скарэй!

Алясей. (Голасна). Тут недалёчка, нашым су-
седам быў... Што? добры сусед! Каб яму добра ня
было!

Бондар, Наста, Янук. (Разам, з задзіўленьнем).
А-а-а-а! Дык злавілі, зымалі ізноў?

Аляксей. (Сьмяючыся). Лягчэй ветра злавіць у полі, чымся такога. Счэзнуў!.. Пакуль прыйшлі па яго, зьнюхаў, чым пахне, і счэзнуў. Як камень у ваду!.. Прапаў — і ўсё. Вядома толькі, што тут нейдзе ёсьць недалёчка... Пісар сягонья кажа „Шукайце, калі Бога баіцеся, шукайце, а то, кажа, усяму сялу бяда будзе. Разбоі будуць, кажа, зладзействы, грабествы; — а як хто яго зловіць, то мы зараз у турму яго, кажа... Ужо цяпер, кажа, ня сто палак, але дзэвесьце ўлепім.

Наста, Анёльна, Ганульна. (З трывогай і жалем).
Ой-ой-ой, Божухна, Божухна!

Аляксей. Ага! дзэвесьце палак, кажа. І, кажа, у ланцугі мы жалезныя ножкі і ручкі яму закуём, на ўсё жыцьцё ў катарзе да тачкі прыкуём. Няхай у муках жыве і няхай яму чорт душу, на векі пеклу запраданую, са згніўшага ад мук цела выдзера“... (Праз мамэнт усе маўчаць. У паветры, чырвоным ад паланеючых у печы дроў, пралятае страхота)

Крыстына. (У паставе спакойнай і задуманай). Усё-ж ткі і ён—стварэньне Божае. Благі—то блгі, калі забівае, але каб так і шэршня гнаць па сьвеце і мучыць... (Зноў мамэнт цішы; жонкі ківаюць галавамі, мужчыны думаюць; Бондар памалу пачынае ізноў стукаць долатам).

Сымон Мікула. (Падымае галаву, апушчаную да гэта-

га часу). Справядліва! Гэтак з разбойнікамі і ўсімі крыўдзіцелямі трэба рабіць. Няхай чужога добра ня лупяць, бо гэта сам Бог забараніў. Бог сказаў: „не крадзі! не забівай“! А хто прыказу гэтага ня слухае, няхай пакутуе і церпіць! Вось як! Годзі!

Кажучы гэта, стары Мікула па ўсіх хатніх водзіць вачыма, каторыя раптам набраліся бліску; у цэлай паставе відаць мысль, што, каб хто-небудзь з тых, на каторых глядзіць, пайшоў той дарогай, па якой «той» пайшоў, ён першы апустыць-бы сваю вялікую жылястую і як-бы з бронзы выкаваную руку. Усе маўчаць. Знаць з усяго, што калі гэты бацька радні скажа — годзі! — то ніхто гутаркі ані паступкаў сваіх далей вясьці ня будзе. Аляксей падходзіць да бацькі і, цішком нешта кажучы, аддае прывезеныя з мястэчка грошы, каторыя той хавае за пазуху. Бондар часьцей і галасьней пастукуе долатам Наста далей лущыць фасолю; Крыстына адстаўляе ад вагню саганчык з кіпучай вадою; калаўроты Ганулі і Аленкі пачынаюць хутка круціцца.

З Ъ Я В А . II.

Тыя-ж і Падарожны. (Высокі, худы, з тварам худым і высахшым, у доўгіх ботах і сьвітцы, шырская на адным плячы разьдзёртай. На рыжаватых валасох і апараты відаць крыху падаючага на дварэ сьнегу).

Падарожны. (Уваходзячы нясьмела дзэверамі з сяней).
Слава Хрысту!

Усе. На векі вечныя!

Падарожны. Пане гаспадару і пані гаспадыня! Ласкі вашай прашу, пазвольце гадзінку ў ха-

це вашай пасядзець... Сагрэюся і далей пайду — доўга дакучаць вам ня буду.

Сымон Мікула. Просіма! заходзьце і пасядзеце...

Крыстына. Чаму не? Заходзьце, калі ласка, пасядзеце сабе і пагрэйцеся! (да Янкі). Падай дзязьку ўслончык!.. (Падарожны садзіцца на ўслоне перад вагнём, кій з жалезным акуцьцём стаўляе між кален і крэпка заціскае чырвоныя ад сьцюжы рукі).

Падарожны. Ой, сьцюдзена, сьцюдзена!

Аляксей. Ага! Паспытаў і я гэтага сягоньня вяртаючыся з мястэчка. Вецер сягоньня такі, што здаецца, вось ухопіць і на канец сьвету панясе.

Падарожны. (Жартам). Асабліва, калі чалавек з голаду лёгак.

Мікула. (да Падарожнага). Галодны ваша?

Падарожны. Зьеў-бы, пэўна, што зьеў-бы сабе чалавек, каб было што... Але лякаі мае, гады, пажорлі ўсё тое, што мой кухар прыдбаў на дарогу. [Сьмяецца, заціраючы рукі. Мае выгляд кякуна, каторы патрапіць разьвесяліць усіх і хоча дабіцца прыхільнасьці. Але голас захрыпае ў горле, а з вачэй праглядае неспакой і голад]... Два дні ў дарозе. Цьфуй! Памяць мне ў галаве замерла, ці што? Якія два дні? Два тыдні ў дарозе. Усё іду, ды іду, ды шукаю таго, што згубіў... Не вядома толькі, ці згуба тая знойдзецца? Ха-ха-ха! Чалавек заўсягды нешта губляе па дарозе, а пасья шукае сваей згубы... а пасья

не знаходзіць, а пасья ў магілку цёмную і глухую... Ха-ха-ха!

Сымон Мікула. Крыстына! дай яму есьці. (да Падарожнага). Здалёку ваша?

Падарожны. З Нямеччыны.

Аляксей. Пэўне ў нейкую фабрыку мяркуеце, бо немцы больш за ўсё ў хвабрыку прыходзяць.

Янук. (з цікавасьцю). Дык вы, дзядзька, немец? (Шчапае лучыну)

Падарожны. Я ня немец, але з нямецкага краю іду. У фабрыку іду, дзе палотны робяць, бо кажуць, казармы будуць, вась можа туды наймуся, бо мулярскую работу знаю... збы зарабіць... абы жыць...

Бондар і Аляксей. Ой, гэта шчырая праўда— беднаму чалавеку, абы зарабіць, абы жыць...

Крыстына. (Стаўляючы на сталe міску са стравой і кладучы булку хлеба). Ешце, калі ласка; чым хата багата, тым рада... [Паўза].

Падарожны. (Не адказваючы Крыстыне, да Сымона Мікулы). Ня гневайцеся, пане гаспадару, але праяб я... Каб так чарачку, чарачку...

Сымон Мікула. Крыстына, дай гарэлкі. (Крыстына прыносіць і стаўляе перад госьцем бутэльку і чарку. Сымон налівае чарку і, падносячы к губе, ківае галавою да гасьця). На здароўе. (Налівае).

Падарожны. [Бяручы чарку з рукі гаспадара і паднімаючы к губе]. На шчасьце! (Выпівае з прагавітасьцю і з

роўнай прагавітасцю пачынае есці. Наста нясьмела падходзіць да стала, углядаючыся на бутэльку).

Мікула. (Да Насты). Пі!

Наста. (Выпівае чарку гарэлкі, кланяецца увакола ўсім і рукавом кашулі выцірае губы).

Падарожны. (Перастаючы есці). А жонка вашае пане гаспадару, ці жыве?

Наста. (Ажывіўшыся пасля выпітай чаркі, перапыня гаспадару). Даўненька ўжо памярла, з дзесяць гадоў ужо, як памярла...

Падарожны. (Апусьціўшы на місу ложку са стравой). Памя-я-рла. (Праз мамэнт, углядаючыся на Насту). А цябе цётка, Настай завуць? У двары гаспадыняй была?

Наста. (Наста паднімае руку да чала). У імя Айца... А ваша скуль аб гэтым ведаеш?

Падарожны. (Не адказваючы Насьце, да гаспадара). А даўно-ж гэта, пане гаспадару, гэту хату пабудавалі?

Мікула. (Памалу роўна). Хата старая. Толькі ня так даўно падрубіў я яе, ды вокна выразаў большыя...

Падарожны. Я-ж гэта і гляджу, што хата ня зусім такая, як была.

Бондар. (Зьдзіўлена). Ці-ж вы калі бывалі тут?

Падарожны. (Не адказваючы і ідучы далей, разглядаецца кругом; крыху даўжэй яго вочы задэржваюцца на Бондары і Аляксею, ажно ізноў ложка вывальваецца яму з рук.

у міску). Вось як! Старой няма ужо? (Да Сымона Мікулы). І Ясюка няма?

Мінула. (Спакойна). Якога Ясюка?

Падарожны. (Сьмяючыся). Якога? Гэта-ж трэйцяго сына вашага, пане гаспадару...

Алена. Ці ваша тутэйшы, што так ведаеце ўсё?

Наста. Мусіць вы з некуль тут... зблізка?

Бондар. Не пяршыня вам тут быць... Ого!

Наста. (Прыстаючы). Былі тут калі? б у жэце!

Падарожны. (Неўспадзеўкі са злосьцю). Ну, б у быў! То-й што, што быў? (Мяркуючыся, спакойна) Наймаўся тут за рабочага тады, калі двор буд а валі. Пры будове новага двору наўмаўся...

Бондар. Даўно ўжо гэта. Можа дваццаць гадоў будзе, як той двор будавалі...

Падарожны. З дваццаць гадоў ужо...

Бондар. Тады шмат чужых людзей на работу прыходзіла.

Падарожны. І я прыходзіў.

Наста. (Углядаючыся у Падарожнага). Нешта мне ў вачох марочыцца... ня то, здаецца знаю вас, ня то, здаецца, зусім ня знаю.

Мінула. (З большай, чымся калі небудзь жывасцю). У мне тое самае... здаецца, што вас знаю, то ізноў здаецца, бытдам зусім ня знаю... (Абое глядзяць на

Падарожнага, каторы ўстае і, хутка заціраючы рукі, шырокімі шагамі ідзе да палаючай ўсё яшчэ печы. Тут, стануўшы, вы-прастоўваецца і пахінаецца да Ганулькі, каторая перастае пра-сцьці).

Падарожны. Ты гаспадарова дачка?

Ганульна. Ага, дачка.

Падарожны. Самая малодшая?

Ганульна. Самая малодшая.

Падарожны. А старшая, Марыська, дзе?

Ганульна. Замужам.

Падарожны. У гэтай вёсцы?

Ганульна. Не, у Дубраўлянах, у мужавай ха-це жыве.

Падарожны. У мужавай хаце жыве. [Грудзі яго паднімаюцца кароткім, глыбокім уздыхам) **Ах-ах-ах!** [У часе кароткай гутаркі Падарожнага з Ганулькай, Наста, падкраўшыся да бутэлькі з гарэлкай, хутка выпівае чарку, а Мікула, перад каторым стаіць бутэлька, ня ўбачыў гэтага, седзячы ў задуме, з галавой, апушчанай на грудзі). (Паўза).

Мікула. (Уздыхае). **Ах-ах-ах!** (Уздыханьне цяжкае і працяжнае Сымона Мікулы наступае па кароткім і глыбокім уздыху Падарожнага).

Аляксей. (Да Падарожнага вясёлым голасам). А аб разбойніку Рысю ці ня чувалі чаго, ходзячы па сьвеце? А?

Падарожны. (Мамэнт памаўчаўшы, спакойна). Чаму ня чуў? Чуў! Цэлы сьвет толькі аб ім цяпер і га-ворыць.

Аляксей. А як думаеце, дзядзька: зловяць яго, ці ня зловяць яго?

Падарожны. (Падумаўшы). Можа зловяць, можа й ня зловяць...

Аляксей. Ой, каб злавілі! А то пісар кажа, як барані Божа, ня зловяць, усім бяда будзе: раз-боі, кажа, будуць, грабествы, тое ды сёе, кажа, будзе. Што гэта шэльма такі, калі на волі, ці ма-ла бяды людзям наробіць.

Бондар. А мне больш за ўсё цікава, як гэта ён з турмы аж два разы здалеў уцячы. Ня раз і ня два разы даводзілася мне ў горадзе турму бачыць. — Муры-ж—муры! Божухна ты мой! Сал-даты са штыкамі ўсюды; хіба птушкаю трэба быць, каб уцячы, каб вылецець стуль. А ён вы-лецеў. Вось хітры. Хіба сьцяну зубамі прагрыз ці што!

Падарожны. (Спакойна). Ды не!

Бондар. То я чы жа? Каб і крату жалезну ў вакне перапілаваў, ды праз такое высокае вакно на каменныя скокнуў, то і дух вон-бы яму выля-цеў, і касьцей не собралі-б...

Падарожны. Ён і не скакаў праз вакно, але вылецеў.

Аляксей. Хіба на чортавых крыльлях?

Падарожны. Не на крыльлях.

Аляксей. То хіба на лапаце?

Падарожны. На парасоне.

Бондар, Аляксей, Наста, Янук. (Разам). На парасоне? Дзіва, дый толькі!

Падарожны. Хто ня ведае — камэдыя, а хто ведае — анічагусенькі. Сказаць, як ён рабіў — Рысь той, калі з турмы ўцякаў... (бярэ кіек свой, каторы перад тым быў пастаўлены каля сьцяны, і, расказваючы, вымахвае кіем; жалезнае акуцьце на канцы кія пры бліску агню зіе чыстым жалезам), узяў вялікі парасон, распусьціў яго во' — гэтак, і гоп з вакна. Парасон спусьціўся ажно да самай зямлі, а той Рысь грымануўся аб камень... Косьці заляскалі, ў вачох агні здаліся, але нішто, добра! Лахі пад пахі і — гайда ў сьвет шырокі, вольны! Парасон той знайшлі каля турмы, хутка знайшлі, але яго дарма тры гады шукалі... Ха-ха-ха! (Мамэнт маўчаць усе)

Мікула. (Панура). А ты, братка, скуль ведаеш, як там было?

Бондар. Гэта праўда! Скуль ведаеш?

Аляксей. Нешта ваша надта ўжо добра ўсё ведаеце аб гэтым Рысю.

Наста. Можа вы, міленькі, бачылі яго калі?

Падарожны. (Разам прыцішаючы голас і корчачыся) Ды дзе-ж бы я яго бачыў? З Нямецчыны ду. Ведаю—то ведаю; чуў. Людзі казалі... Але бачыць—скуль-жа я?..

Аляксей. А шкада, бо як-бы бачылі яго то і нам-бы казалі, як ён выглядае.

Падарожны. (Пасьпешна). Чуў... Казалі... што высокі, лысы, аднавокі. На што вам ведаць, як ён выглядае?

Аляксей. Лягчэй было-б, калі што, злавіць. Вот, каб я яго злавіў, сам-бы скуру сваімі рукамі зьдзёр-бы з плячэй!

Падарожны. (Кяпкуючы). Фі-фі! Такі малады а ўжо маніцца скуру зьдзіраці з людзей...

Аляксей. Ды што, што малады, але нікога ня скрыўдзіў. Шкадаваць яшчэ такога!.. Ой-ой-ой! Так-бы я яму скуру злупіў, што га-а-а! Няхай другіх не забівае.

Аленна. Ціха, Аляксей, ня крычы так!

Аляксей. Вот-жа буду крычаць; каб яму так дабра ня было, як ён бязьвінных людзей пагубіў

Гануля. Вохаці мне! Можа і цяпер забіваць пачне?

Наста. Пэўне, што пачне. Каб яму косьці па-круціла! Каб яго паляруш!

Бандар. Глядзі, што дабярэ сабе кампанію, дый пачне коні вывадзіць.

Аляксей. Не дажджэцца ён! Будзе коні красьці, як кат яму дзьвесьце нагаек улепіць.

Гануля. (Жаласна). А! ой-ой.

Аленна. (Яшчэ жаласьней). Ой-ой-ой.

Наста. Дзьвесьце нагаек? Божухна мой, Божухна! Божухна міласэрдны!

Аленна. Ой, бедны ён! Каб і няведама што ён зрабіў, дык такі бедны.

Наста. На што яму было на сьвет радзіцца такому? На што яго Бог найвышэйшы стварыў? (Мамэнт маўчаць усе).

Крыстына. Аднак-жа і яго калісьці матка на руках сваіх насіла, галоўку яго цалавала, „сынчок маленькі!“ казалася... А цяпер...

Падарожны. (Углядаючыся на Крыстыну, а пасля, нахінаючыся над ёю, шэпча ў самы твар). Пільнуй ты, маулька, сына свайго, ой, добра Янкі свайго пільнуй, каб ён ніколі такім бягдольным ня быў... (Крыстына з перапуду адсоўваецца і абнімае шыю Янкі).

Мінула. Справядліва! Няхай разбойнікі крыві людзкой не праліваюць, няхай добра чужога не крадуць. Бог найвышэйшы сказаў: „не крадзі! не забівай!“ А хто гэтага скажу ня слухае, няхай церпіць і пакутуе. Во' як! Годзі!

Падарожны. (Пільна ўслухваўся ў мову старца)! Годзі! Добра вам, пане гаспадару, казаці: годзі. Але, ці таму, кого, як ліхога зьвера, па сьвеце, гоняць, каб, дагнаўшы, зьбіць на горкае яблыка, а пасля ў катаргу загнаць, годзі, ці ня годзі— гэта ўжо ён сам у сваёй душы ведае, — сьвет, людзей, сябе самога і дзень той, у каторы радзіўся, праклінаючы. Кожнага чалавека можа спаткаць няшчасьце... (Глядзіць на Аленку, каторая гойдае на руках дзіця сваё). І ніводная матка ня ведае,

таго там... за многа год... на руках сваіх калыша... (Шырокімі шагамі падходзіць да стала, налівае чарку гарэлкі і, выпіўшы, ізноў становіцца перад вакном, пільна ўглядаючыся на Сымона). Годзі! Добра вам, пане гаспадару, казаць: годзі! А ці вы ведаеце, якім парадкам той Рысь, каторага цяпер, як ліхога зьвера, ганяюць, — як ён першы раз у бяду папаў? Можна першы раз у такую бяду папаў за такую драбніцу, што і плюнуць ня варта было-б, а бяда трасе таго, хто па ёй едзе. Ой, пане гаспадару, так трасе, што часам душу ў чалавека бруднай падшэўкай наверх пераверне! Кожная людзкая душа мае брудную падшэўку, толькі ў аднаго яна выйдзе наверх, а ў другога ня выйдзе яна наверх... Вось што... (Падыходзіць ізноў да стала, датыкаецца да бутэлькі, але, не наліўшы гарэлкі ў чарку, ізноў становіцца перад вакном. Натура парывістая, зухвалая, прагоркшая відзіць з яго твару, з хуткага дыханьня грудзей яго). Годзі! кажаце, пане гаспадару, годзі... Каб-жа гэта тым злыдням, што точаць душу людзкую, кожны меў сілу сказаць: годзі! У аднаго гэтыя злыдні сьпяць, а ў другога ўзбудзяцца і душу на згубу цягнуць... А як думаеце, пане гаспадару, ці душы такой, на гібель у прорву цягнутаі, памога хто? Ха-ха-ха! Саломіны ніхто не падасьць, ніхто ня зжаліцца, што ў гразь уваліўся, — на сухое месца ня выведзе, не! Кожны толькі яшчэ нагу падставіць. Бывае, што сам з гразі вылазіць прабуеш... Ого, не

1969 2684

дадуць! Ага — ту! Як гончыя ваўка гоняць, дагоняць — назад у гразь, у балота ўгоняць і рвуць, і мучаць, пакуль той няшчасны, ашалеўшы, не пачне кусацца. А што рабіць такому? Калі вайна, то вайна! Калі прападаць, то ўжо добра наеўшыся і напіўшыся, ды хоць-бы і лоб ворагу рашчапаўшы. Хто такому вораг? Цэлы сьвет яму вораг, ніхто ня дасць ратунку, а кожны загубіць хоча. (Кажучы, глядзіць на Мікулу; плечы і галава ў яго трасуцца. Усе сядзяць, заслуханыя і крыху перапуджаныя гутаркай Падарожнага. Мамэнт маўчаць).

Аляксей. Ой-ой, ваша! Нешта вы надта ўжо разбойнікаў бароніце! Можа вы самі...

Мікула. (Разам паднімаючы галаву да Аляксея). Годзі!

ЗЬЯВА Ш.

ТЫЯ САМЫЯ І ДЗЬВЕ ДЗЯУЧЫНЫ З СЯЛА.

Дзьверы з сяней адчыняюцца з голасным скрыпам, уваходзяць дзьве сялянскія дзяўчыны з калаўротамі; кажуць „слава Хрысту“ і падходзяць да агню, дзе Гануля і Аленка, вітаюць іх і садзяцца перад вагнем. Чатыры маладыя жанкі нахінаюцца да сябе галавамі; чуваць шэпты і ціхі сьмех; Крыстына прадзе, Бондар і Янук бяруцца за сваю работу, прычым Бондарава далота пачынае звонка пастукваць, Аляксей становіцца за сваёй жонкай і, пахінуўшыся, нешта той кажа; Падарожны сядзіць на ўслоне, побач Мікулы; Наста прысоўваецца да яго, амаль што не апіраючыся аб яго плячо, настаўляе вуха.

Падарожны. Пане гаспадару! А што з вашым Януком чуваць?

Мікула. (Нехачькі). З Якім Януком?

Падарожны. А з трэцім сынам вашым. Двое тут, а трэцяга няма... Ці аб ім ужо зусім забыліся?

Наста. (Горача). Ды каб веку свайго не дажыла, каб мне рукі, як тая вярба, павысыхалі, калі я аб ім забылася, аб Януку маім даражэнькім, аб саколіку маім бедненькім. Сваіх дзяцей ня мела я, дык яго, як роднага сынка, палюбіла.

Падарожны. А вы, пане гаспадару, зусім забыліся ўжо?

Мікула. Ці ваша ведаў яго?

Падарожны. Ведаў! Хлопец быў сьціпны і сьмелы.

Мікола. Надта сьмелы.

Наста. Ой, здарылася яму бяда, бедачка.

Падарожны. А што такое здарылася яму?

Мікула. (Ажыўляючыся крыху). Ды з нічога пайшло. Можа першы раз ён і за праўду пакутаваў... Дубраўлянцы зямлю ў нас адбіралі; мы баранілі; ён болей за ўсіх бараніў... Начальству спраціўляўся, у вастрог узяло.

Наста. Каб ён скрозь зямлю прайшоў, як ён самога сябе загубіў.

Падарожны. Ён ужо прапаў, цётка, не пра-

клінайце. (Да Мікулы). А як з турмы пярнуў, то што было?

Мінула. Што было? Дня ўжо спакойнага праз яго ня было. Надта ўжо хітрых меў тамака настаўнікаў. Як-бы сам чорт у той турме ўлез у яго. Піць пачаў. Я сьпярша да яго з добрым, — і так і гэтак... а пасья...

Наста. (Горача). Біў! Як сьпярша любіў і галубіў, так пазней, калі бедненькі з вастрогу вярнуўся, біў сваімі рукамі, кіем, чым папала, біў. „Я яму“, кажа „гэтае дрэнства, гэтую блаж, што ён папрыносиў, з душы і цела выб'ю!“ (Голасна гамоніць). Ня вытрымаў, саколкі мой, Янка мой міленькі, ўзяў, дый уцёк. Можа [ён ад рук бацькаўскіх, што над доляй яго, над беднай, жаласьці ня мелі, уцёк. Можа ад набору, каб у салдаты ня йсьці, уцёк. Можа сьбар які, з каторым у вастрозе спазнаўся, нагаварыў... Узяў, дый уцёк, і вочы ўжо нашы з той пары яго ня бачылі. Плакалі мы ўсе па ім, і, здаецца, што па сьценах гнілой хаты — хатачкі яго родненькай — сьлёзы плылі. Толькі бацька родны — той аб ім з таго часу ніколі ня ўспомніў, ніколі сынка свайго родненькага не пашкадаваў... такі ўжо строгі.

Падарожны. Ой, бабка, дурная ты! Калі ніколі не пашкадаваў, то чаму-ж унука свайго Янкам ахрысьціць загадаў? А? Калі ўнук на сьвет нара-

дзіўся, ён аб сыне сваім, каторы са сьвету счэз, успамінаў? Ці ня праўда, пане гаспадару? Ці ня праўда?

Мінула. (Паднімаючы руку да чэпа). У Імя Айца і Сына... А як-жа ты гэта згадаці мог? (З неспакоем вялікім). Хто вы такі? або я вас знаю, або ня знаю?.. (Скора, голасным шопотам). Згінь, мара, прападзі! (Падарожны шьбыкім рухам устае з услоны, шырокімі шагамі ідзе да другой сьцяны насупроць і становіцца побач Аленкі, каторая корміць дзіця. Адначасна дзьверы з трэскам адчыняюцца; убягае праз іх дзека, зусім задыхаўшыся, з калаўротам у руках).

З Ъ Я В А І V.

Т Ы Я С А М Ъ Я І Д З Я У Ч Ы Н А.

Дзяўчына. (Паставіўшы каля дзьвярэй калаўрот, крычыць). Ратуйце, дзяўчаткі, калі ў Бога верыце. Хлопцы ідуць! (З сяней чуваць голасны тупат мужчынскіх цяжкіх ботаў, хлопцы знарок страшаць і гамоняць).

Дзяўчаты. (Разам). Скарэй, скарэй зачыняйце дзьверы, ня пушчайце! Зараз лён смаліць і гаварыць розную непатрэбу будучь. Людцы, ратуйце! Ня пускайце разбойнікаў гэтых, ня пускайце! (Сьпярша сьмяючыся і жартуючы, уваходзяць у шторах большы засос; перш удаваны страх пераходзіць у праўдзівы. Адна дзяўчына стаіць каля дзьвярэй і, зачыніўшы клямку, з усіх сіл паддэержывае; другая хапае з чэрану гарачую галавешку і становіцца, быцца баронючыся; трэцяя перахіляе вядро

з валою. Рух, бегатня, пісклівыя крыкі: „ня пушчайце! ратуйце! на што яны? Мы іх ня хочам, нам і бяз іх добра!).

Наста. (Ускочыўшы з зэдліка і з расстаўленымі рукамі бяжыць да дзвярэй). Пушчайце! А гэта-ж якая мода, каб на вечарынку хлопцаў ня пушчаць? Ды за што-ж вы над імі здзекуецесья? За што-ж вы іх на марозе трымаеце? (Адчыняе насцьцеж дзверы). Хадзеце, дзяцюкі, хадзеце! Ну, хутка хадзеце! (У дзверах таўпіцца разам трое хлопцоў і ўваходзяць у хату).

ЗЬЯВА V.

Тыя-ж і трох хлопцоў.

(Наста зачыняе дзверы. Дзяцюкі ў кароткіх куртках і сьвітках пераходзяць цераз хату і кланяюцца гаспадару).

Хлопцы. (Разам). Добры вечар!

Адзін з хлопцоў. (Падходзячы). Сьпіць, ці што— не адказаў!

Другі з хлопцоў. Нешта вельмі маркотны. (Ідуць у старану жанчын, каторыя быццам з вялікай пільнасьцю пачынаюць прасьці; хлопцы затрымліваюцца, закурваюць папяросы; шторхаюцца лакцямі, нешта сьмешна апавядаюць сабе, часам пачынаюць голасна сьмяяцца).

Крыстына. (Прадучы, нотай журлівай, працяжнай, пачынае пяць).

Ой, валы мае, валы сівыя,
Чаму-ж, чаму-ж не арэце?

Ой, ляты мае, ляты маладыя,
Чаму марна пывеце?

Наста. Калі хочаце, міленькія, то казку вам скажу.

Крыстына. (Перастаючы пяць). Чаму-ж не? Скажы, цётка, скажы!..

Кольні галасоў. Скажы нам, цётка, казку!

Адна з дзяўчат. Толькі страшную, страшную... нячуваную, негаданую. (Наста ідзе па свае рэштата з фасоліяй і стаўляе яго перад сьвятлом з печы).

Падарожны. (Да Аленкі, пры каторай у поцьме стаіць). Вясьля ў вас вечарніцы?!

Аленка. А, вясьля.

Падарожны. Даўно за Аляксеем?

Аленка. На будучага Пятра тры гады будзе.

Падарожны. Добра табе тут жыць?

Аленка. Чаму-ж не? Добра!

Падарожны. Аляксей ня б'е?

Аленка. Яшчэ чаго ня было, каб біў?!

Падарожны. Хлеба ў хаце заўсёды бывае?

Аленка. Дагэтуль таго ня было, каб бяз хлеба сядзелі.

Падарожны. Шчасьліва жывяце сабе!

Аленка. (Радасна). Ой, Наста будзе казкі казаць! (Да Падарожнага). Паслухайце толькі, паслухайце! Яна надта хораша ўмее казкі казаць... нячуваньня, негаданья... Кожны раз іншыя. (Наста се-

ла каля прыпечку, галаву ў чырвонай хустцы выхінаючы на бліск агню; перад ёю на зямлі стаіць рэшата з фасолімі, каторыя яна, гаворачы, лушчыць; стары не голас інады дрыжыць, зьліваючыся з ціхім гудам калауротаў].

Наста. Былі сабе тры браты: два разумныя, а трэці—дурны. Дажылі яны гадоў сваіх, і жаніцца прышла пара. Адзін раз стары, значыць, бацька, кажа: „Ідзеце, сынкі, у лес, а каторы з вас скарэй назьбірае берасьню ягад, таго я з багатай і прыгожай Ульлянай жаніці буду. Ульляна была — ня жартачкі, як багата, і надта харошая. Усе тры жаніцца а ёю хацелі; пайшлі тады ў лес і так зьбіраюць, так зьбіраюць, што ані распрастаюцца. Разумныя падыйшлі да дурнога і пытаюцца: „А што, дурань, ці шмат назьбіраў ты ягад?“ „Э, кажа дурань, ужо берасьцень поўны і дамоў пайду“. Разумныя глянулі ў свае берасьцені: Дзе? яшчэ і паловы няма! Пазайздравалі дурному, узялі, дый забілі, нож яму ў сэрца ўсадзілі..

Ганульна і дзьве дзяўчыны. Ай!

Адзін з хлапцоў. [Ня верачы]. Вось так зараз— узялі і забілі?

Наста. [З глыбокім пераконаньнем]. Забілі. Нож у сэрца ўсадзілі, закапалі, пясочкам засыпалі і, каб нязначна было, вішаньку над галоўкай яго пасадзілі, дый дамоў пайшлі. Ажно тут той самай дарогаю едзе пан; убачыў тую вішаньку і думае

сабе: „Зрэжу я сабе галінку і зраблю дудку“. Зрэзаў галінку, зрабіў з яе дудку, едзе сабе дый іграе. А што-ж тая дудка іграе? Вось што:

[Пяе].

Ня грай, паночку, ня грай!
Сэрцайка майго ня тузай!
Мяне брацейкі забілі,
Нож у сэрца затапілі...
Пяском вочы засыпалі...
Красну вішню пасадзілі.

Дзівіцца пан, дзівуецца, а дудка іграе ды іграе...

Колькі галасоў. [З падзівам]. А-а-а! О-о-о!

Наста. Прыехаў той пан ў вёску, дзе дурнога бацька і браты жылі; заняла яго ночка, прыходзіць да іх і просіцца нанач. Пазволілі. Ен адпрог коні, увайшоў у хату і кажа: „Зайграй, пане гаспадару, на гэтай дудцы, можа яна вам што іншага, чым мне, запяе. Узяў стары дудку, іграць на ёй пачаў, а яна пяе:

[Пяе].

Ня грай, татачка, ня грай,
Сэрцайка майго ня тузай,
Мяне брацейкі забілі,
Красну вішню пасадзілі...

Зьдзівіўся стары і даў тую дудку сыном,

каб яны на ёй зайгралі. Іграюць разумныя, а яна пяе:

[Пяе].

Ой вы, брацейкі, ня грайце,
Майго сэрца не тузайце,
Гэта вы мяне заблілі,
Пяском вочы засыпалі,
Красну вішню пасадзілі...

Тады ўсе дадумаліся ўсягусенькага, пайшлі на магільку, адкапалі пясок, ды ўсё і знайшлі так, як дудка казалі; разумных! зараз у канцылярыю завязьлі і ў турму пасадзілі. Во' як было!.. А ці было, ці ня было — не гневайцеся, людцы. Што знала, тое расказала, а за гэта чарачку гарэлкі дайце, бо ад доўгай гаворкі зусім [у вачох замарочылася. [Бондар, сьмяючыся, падае Насьце чарку гарэлкі Усе маўчаць, калаўроцікі круцяцца памалу-памалу, з-за прасьніц чутно колькі ўздыхаў].

Аляксей. [Да дзяўчат]. Чаго-ж уздыхаеце, як на хаўтурах? [Да хлапцоў—сьмяючыся]. Перапужаліся казкі бабы. Я ж ім горшага пуду наганю. [Хутка выходзіць у сені і яшчэ хутчэй варочаецца, крычучы і з трэскам зачыняючы дзьверы]. Людцы, ратуйце, хто ў Бога веруе! Разбойнік Рысь ідзе! Во', во' прыйшоў [ужо! З нажом, з вострым такім прыйшоў. Гу-гу-гу-гу.. [Сярод дзяўчат перапалох, піск; пачынаюць адна за адну хавацца. Крыстына выскаквае з-за прасьніцы. Янка хаваецца за плечы бацькі. Адна толькі Наста астаецца на месцы: выпітая

арэлка разабрала яе, дык, апершы галаву аб прыпечак, заснула. Падарожны на крык Аляксея: „Рысь ідзе!“—як апараны зрываецца з лавы, на каторай, седзячы побач Алены, слухаў у глыбокай задуме Насьцінай казкі; цяпер з кіем сваім, крэпка сьціснутым у руках, кінуўся к дзьверам, але, калі сьмех хлапцёў паведаміў усіх, што гэта былі толькі жарты, задержваецца пры дзьверах. Праз момэнт водзіць вачыма па ўсіх і па сьценах хаты, ды па зямлі за ніскім анкаркам каля дзьвярэй садзіцца. Уся фігура яго хаваецца за анкаркам, пад каторым відны толькі яго твар, узбураны, перапужаны, жаласны, пануры. Сымон Мікула, падаўшыся наперад, ўсім цяжкім сваім целам, углядаецца ў гэты твар].

Мікула. [Паднімаючы руку да чала, дрыжачым перапужаным шопатам]. У Імя Айца і Сына!..

Крыстына. [Сядячы ізноў за прасьніцу]. Годзі людзей пужаць, Аляксей! стыдайцеся — не дзяцюк ужо! Дзяўчаты, засьпявайма лепей. [Пяе; колькі жаночкіх галасоў утуруюць ей].

Ой, валы мае, валы сівыя,
Чаму, чаму не арэце?
Ой, ляты мае, ляты маладыя,
Чаму-ж марна плывеце?

[Песьня перарываецца].

Падарожны. [З-за бочкі, за каторай перш прысеў увесь час углядаючыся ў Сымона Мікулу, голасным шопатам, у каторым чуваць слязьлівую, сардэчную ноту]. Тата, татачка!

Мікула. [Такім самым шопатам]. Госпадзі Хрысьце! зьлітуйся!..

Крыстына і хор жанок. [Пяюць]

Каб валы мае пашу мелі,
То добра аралі;
Каб ды леты мае волю зналі,
То-б не запрапалі...

[Песьня перарываецца].

Падарожны. [Як перш]. Тата, татачка, род-
ненькі.

Мікула. [Як перш]. Госпадзі Хрысьце міласэр-
дны, ратуй людзей грэшных! [У тым часе, як жанкі
пяюць песьні, Бондар і хлопцы стаўпіліся каля Аляксея, кото-
ры ім кажа нешта таемнае ціха і з энэргічнымі рухамі, а ча-
сам пальцам паказвае на Падарожнага, каторы, заглядзеўшыся
ў Сымона Мікулу, нічога навокап сябе ня бачыць].

Адзін з хлапцоў. Можа гэта хто ведае, хто?

Бондар. А мы адказываць будзем, што быў
тут і пайшоў далей.

Другі з хлапцоў. Ніяк ня можна пусьціць
яго, ня ведаўшы, хто ён.

Аляксей. [Да хлапцоў, ціха]. Можа гэта Рысь?
[У расшпіленым каптане, з папяросай у руках, з мінай гордай
падходзіць да Падарожнага]. А пашпарт ваша маеш?
Пакажы ваша пашпарт! Нам трэба ведаць, хто ты
такі?

Адзін з хлапцоў. Пакажы пашпарт.

Бондар. Пашпарт пакажэце! Можа ты той
Рысь, катораго за кроў людзкую... [Падарожны уска-
квае з-за анкарка, вывінаючы кіем млынка, так, што жалез-
нае акуцьце мігаціць у сьвятле, і падсмаківае да дзьвярэй].

Аляксей. [Хапаючы яго каля дзьвярэй]. То ты гэт-
кі?! Замест пашпарта кій нам паказваеш? Добрая,
відаць, з цябе птушка!..

Адзін з хлапцоў. Рысь! Пэўна Рысь! Трымай-
це, людзі!

Бондар і двое хлапцоў. Трымаць крэпка! Во-
які дужы. [Змагаюцца. Падарожны бароніцца і вырываецца,
Бондар адбірае ў яго кій і кідае далека ўбок].

Наста. [Прассонья. Голас яе сонны, глухі жаласны
расходзіцца па хаце].

„Брацейкі мяне забілі
Нож у сэрца утапілі“.

Аляксей. Вяровак! Гэй, бабы! вяроўкі давайце!

Падарожны. [Спаміж абступіўшых яго людзей].
Пусьцеце мяне на міласьць Божую! Пусьцеце! Я
пайду адгэтуль, зараз пайду, на векі вечныя
пайду, нічога дрэннага вам не зраблю, прападу
з вачэй вашых, толькі пусьцеце! [Хлопцы сьмяюцца.
Алена з бакоўкі прыносіць пук вяровак і кідае Аляксею пад
ногі].

Наста. [Спрасонья п'е сонна і жаласна].

„Ня грай, татачка, ня грай...
Сэрцайка майго ня тузай...
Мяне брацейкі забілі“...

Падарожны. [Катораму Аляксей і Бондар пачынаюць
вяроўкамі рукі зьвязваць]. На гадзінку, толькі на

гадзінку зайшоў я да вас... без благой думкі... сэрца пацягнула, сумны жаль загнаў... і пусьцеце-зараз пайду... бяздольны я! на векі пайду. Толькі пусьцеце. На мукі не аддавайце... я нешчаслівы..

Крыстына. Аднак-жа і гэтага матка калісьці на руках сваіх насіла... і галоўку яго калісьці бацька сваёю рукою гладзіў...

Мінула. [Праз увесь час змаганьня сядзіць, тварам зьвернуты да сцэны; плечы яго дрыжаць, галава трасецца, бесперастанку жагнаецца. Пры апошніх словах Падарожнага ўстае з трудом і вялікі, цяжкі, у белай апратцы, перапаясаны цвёрдым раменным поясам, падходзіць да мужчын. Голасам строгім]: Годзі!] [Аляксей, хлопцы і Бондар праз момэнт ня слухаюць і вяжучь вяроўкамі Падарожнага].

Мінула. [З падвоенай сілай]. Годзі! Адступецеся! [Мужчыны адступаюцца, з рук Падарожнага звальваюцца незавязаныя вяроўкі].

Мінула. [Да Падарожнага]. Ідзі і не грашы болей... (Падарожны падае на калені і, абнімаючы Мікулавы ногі, галавой да іх туліцца).

Мінула. (Дастае з-за пазухі і ўсоўвае ў рукі Падарожнаму малы мяшок грошай паперкамі, каторыя Аляксей яму перш аддаў. Другой рукой робіць крыж над яго галавой. Голасна, паважна). У Імя Айца і Сына і Духа Сьвятога! Аман! Ідзі і не грашы болей! З Богам, з Богам! Ідзі з Богам!.. (Падарожны ускаквае з кален, шпарка выбягае з хаты, зачыняючы за сабой дзьверы. Дзьве купы: жанок каля вагню і мужчын недалёка ад Мікулы — стаяць, астаўпянеўшы).

Аляксей. Гэта той Рысь быў!? Як Бог у небе гэта Рысь быў!

Мінула. (З галавой, апушчанай на грудзі і абвісшымі рукамі). Янук, мой Янук! (Да сыноў). Ваш брат! (Ва-ліцца на лаву, закрывае твар рукамі і пачынае плакаць гола-сным выючым плачам!

[ЗАСЛОНА].